Hvad er P-Skabelon?

I den fuldt forbundne sammenhæng med de 4 andre Udviklingskolonner (UK´er) der er,

P-Skabelon er en model der viser, hvordan et typisk livsforløb i samfundet i Danmark forventes at forløbe i dag. Den er baseret primært to teorier:

- Susan Hart´s psykologiske modeller og teorier om Neuroeffektiv Udvikling
- Selvbestemmelsesteorien, fremlagt af Ib Ravn i Danmark

P-Skabelon er ud fra disse to teorier opbygget med livets kronologiske alder som ledende faktor, der viser den tid et menneskeliv varer, og har fire yderligere tidsbegreber indbefattet for at vise to ting overordnet:

- Det er svært at afgøre “alder” af noget i dag

- De forskellige tids-begreber kan udvikle sig i varierende grad hvilket kan have en effekt på, hvorvidt den faktiske totalstatus stemmer overens med den kronologiske alder

- Det er den kronologiske alder der er den målbare, og den der har højest indflydelse når man vurderes i samfundet. Store variationer af de andre Tidsbegreber kan forekomme skjulte, og gøre at man reelt ikke passer til det den opgave eller andet man vurderes til.

- Måske er det slet ikke den Kronologiske alder der længere fungerer bedst som bærende tidsbegreb for P-Skabelon?

Kronologisk alder – hovedemne	**Biologisk alder**	**Sindets alder – psykologisk**	**Sindets alder – mental**	**Sindets alder – subjektiv**
0–3 mdr. – grundregulering				
3–12 mdr. – følelsesmæssig afstemning				
1–2 år – begyndende selv				

2–3 år – autonomi og grænser				
3–6 år – følelses- og behovsstyring				
6–12 år – kompetence og sammenhængende selvhistorie				
12–18 år – identitetsorganisation				
18–25 år – overgang til voksen selvagens				

Her sker en vigtig teoretisk overgang. Neuroaffektiv udviklingspsykologi holder ikke op med at være relevant — Hart understreger netop, at der findes udviklingsmuligheder hele livet — men SDT bliver særlig nyttig til at beskrive den stabile voksnes videre udvikling. (Susan Hart)

Voksenlivet set primært gennem SDT

Kronologisk alder – hovedemne	Biologisk alder	Sindets alder – psykologisk	Sindets alder – mental	Sindets alder – subjektiv
20–29 år – etablering				
30–39 år – konsolidering				
40–49 år – integration og selektion				
50–59 år – mestring og prioritering				

60–69 år – reorganisering				
70–79 år – bevarelse gennem tilpasning				
80–89 år – kontinuitet under stigende begrænsning				
90+ år – selvets kontinuitet				

Tidsramme

Det, at alle disse forventning gør, at man i dag er fastholdt i alt for mange ting man “forventes” eller faktisk “SKAL” gøre, for at få lov til at deltage i samfundet. P-Skabelon viser kun hvert 10. År, men dette illustrerer hvordan der bare er klare forventninger til, HVAD man gør, “HVOR, og HVORNÅR” når man er “SÅ” gammel i sit liv…

Fastsatte love og regler i et samfund, hvor der findes så mange deltagende individer, at man ikke har overskud og ressourcer til at skabe en fuld pakke af alle tilbud til alle, og det ikke er alle der har nok egne ressourcer (tilstrækkelige økonomiske eller personlige) til selv at anskaffe sig. Over tid dannes mange (ekstremt mange) fælles aftaler for at hjælpe hinanden, andre og med bedste intentioner alle, gennem det bedst mulige samarbejde.

Tidsrammen konkretiseres i, at vi netop har arbejdsaftalen fra 1919, som stadig er den underliggende og aktive faktor der gør, at samfundet er stillet tilfreds med 8 x 8 x 8 timers døgnet. Dette virkede fint til omstændigheder da det blev lavet, men omstændighederne er anderledes i dag.

Tilpasning og fastholdelse

Det er kommet dertil, at korrigering af den kendte tidsramme, ikke sker effektivt.

P-Skabelon – Historien bag

Den måde, et almindeligt menneskeliv i Danmark i dag forestilles organiseret på, kan betragtes som en **tidsmæssig skabelon**. Man fødes, er barn og ung, uddanner sig, kommer ind på arbejdsmarkedet, arbejder størstedelen af voksenlivet, danner eventuelt par og familie og forlader til sidst arbejdsmarkedet omkring pensionsalderen. Samtidig findes der mindre tidsrammer inde i den store: skoleåret, arbejdsugen, arbejdsdagen, weekenden, ferien og pensionsperioden.

Det kan let komme til at se ud, som om denne struktur blot er den naturlige måde at indrette et menneskeliv på. Historisk er den imidlertid blevet udviklet gradvist. Mange af dens elementer opstod som løsninger på konkrete problemer i tidligere samfund.

Fra overlevelse til arbejde

Går man langt tilbage i historien, var forholdet mellem mennesket og tiden grundlæggende anderledes. For størstedelen af befolkningen var arbejde ikke først og fremmest en karriere eller en vej til personlig udvikling. Arbejde var nødvendigt for at skaffe mad, bolig, varme, tøj og andre livsnødvendigheder.

I landbrugssamfundet var arbejdet heller ikke opdelt så tydeligt i **arbejdstid og fritid**, som det senere blev. Arbejde, bolig og familie fandtes ofte samme sted, og arbejdsopgaverne fulgte årstider, dagslys, dyr og høst. Arbejdermuseet beskriver netop fritid som et relativt nyt fænomen: først med industrialiseringen blev arbejdspladsen og hjemmet tydeligt adskilt, så man kunne begynde at tale om, at mennesket enten var *på arbejde* eller *havde fri*.

Den afgørende tidsmæssige målsætning var derfor ikke:

Hvor meget kan jeg realisere mig selv?

men snarere:

Hvor meget skal familien arbejde for at kunne eksistere?

Jo mindre produktivt samfundet var, desto større en del af menneskets tilgængelige tid måtte anvendes direkte eller indirekte på overlevelse.

Industrialiseringen gør tiden målbar

Industrialiseringen ændrede denne struktur afgørende. Når mennesker arbejdede på fabrikker og andre arbejdspladser, blev arbejdet i stigende grad organiseret efter uret.

Man skulle møde på et bestemt tidspunkt, arbejde et bestemt antal timer og modtage løn i forhold til arbejdet. Tiden blev dermed en langt mere synlig økonomisk størrelse.

I slutningen af 1800-tallet kunne industriarbejdere have arbejdsdage på omkring 12-14 timer. Derfor var kampen for kortere arbejdstid ikke blot et spørgsmål om komfort. Det handlede om at få en del af livet tilbage fra produktionen.

Herfra kommer den berømte opdeling:

8 timers arbejde – 8 timers frihed – 8 timers hvile.

Efter årtiers faglig kamp blev 8-timersdagen gennemført på store dele af det danske arbejdsmarked i 1919. Det betød dog stadig seks arbejdsdage og dermed en arbejdsuge på 48 timer.

Det er vigtigt for forståelsen af P-Skabelonen: **otte timers arbejdsdag var oprindeligt en frigørelse fra endnu mere arbejde.**

Det var ikke nødvendigvis tænkt som den optimale mængde arbejde for mennesket til alle tider.

Produktiviteten ændrer forholdet mellem arbejde og overlevelse

I løbet af det 20. århundrede ændrede teknologi, mekanisering, energiudnyttelse, organisering og uddannelse produktiviteten voldsomt.

Et menneske kunne nu producere langt mere på én arbejdstime end tidligere.

Dermed opstod en historisk interessant forskydning:

> Først var spørgsmålet, hvor meget mennesket **måtte arbejde for at producere nok**. Senere blev spørgsmålet i stigende grad, hvor meget samfundet **ønskede at producere**.

Arbejdstiden blev gradvist reduceret. Den lange seksdagesuge udviklede sig mod den femdages arbejdsuge, weekend og den arbejdsrytme, som i Danmark i dag ofte tager udgangspunkt i omkring 37 ugentlige timer snarere end de tidligere 48.

Dermed blev forholdet mellem tid og produktion ændret. Produktivitetsstigninger kunne principielt omsættes på mindst to måder:

mere produktion på samme tid

eller

samme produktion på kortere tid.

Det moderne økonomiske system har i betydelig grad valgt den første mulighed. Produktivitetsforbedringer er derfor ikke alene blevet omsat til mere fritid, men også til større

produktion, højere indkomster, større forbrug og højere materiel levestandard.

Uddannelse bliver begyndelsen på produktionslivet

Samtidig voksede uddannelsessystemets betydning.

Hvor børn tidligere forholdsvis tidligt kunne blive en del af familiens produktion eller arbejdsmarkedet, er begyndelsen af livet i dag i høj grad blevet en **forberedelsesperiode**.

Grundskolen skal blandt andet forberede eleverne på videre uddannelse, og efter grundskolen følger for mange en ungdomsuddannelse og derefter eventuelt en videregående uddannelse. Danmarks Statistik beskriver direkte uddannelsessystemet som et forløb frem mod blandt andet overgangen fra uddannelse til arbejdsmarked.

Der opstår dermed en moderne tidslinje:

Fødsel → barndom → skole → uddannelse → arbejde → pension → død

Inden for denne tidslinje bliver tiden samtidig vurderet.

Man kan være:

hurtig eller langsom gennem uddannelsessystemet,
tidligt eller sent færdiguddannet,
tidligt eller sent etableret på arbejdsmarkedet,
foran eller bagefter karrieremæssigt,
tidligt eller sent etableret med familie.

P-Skabelonen bliver dermed ikke blot en beskrivelse af livets rækkefølge. Den bliver også en **målestok for, om mennesket bevæger sig tilstrækkeligt hurtigt gennem livet.**

Det voksne menneskes tidsvindue

Når uddannelsen er afsluttet, åbnes det, man kunne kalde P-Skabelonens centrale produktionsperiode.

Inden for nogle få årtier forventes mennesket ideelt set at nå en lang række mål:

uddannelse, arbejde, stigende kompetencer, stigende løn, bolig, økonomisk sikkerhed, eventuelt partner, børn, opsparing og pension.

Tiden bliver derfor en knap ressource.

Hvis uddannelsen tager længere tid, bliver arbejdslivet kortere. Hvis karrieren udvikler sig langsommere, bliver perioden med høj indkomst kortere. Hvis familiedannelsen udskydes, bliver bestemte biologiske og sociale muligheder samtidig tidsmæssigt påvirket.

På den måde producerer P-Skabelonen en stærk underliggende besked:

> **Du har en begrænset tid til at nå så meget som muligt.**

Derfra er der ikke langt til den kulturelle forestilling om, at hurtigere uddannelse, højere indkomst, højere produktivitet og større karrieremæssig succes er tegn på, at livet går godt.

Pensionen afslutter produktionsperioden

Også pensionen viser, hvor stærkt livet er blevet opdelt i tidsmæssige faser.

Man betragtes først som værende under uddannelse, derefter som arbejdsaktiv og siden som pensioneret. Grænserne ændres politisk over tid. I Danmark afhænger folkepensionsalderen allerede af fødselsår og ligger efter de nuværende regler mellem 65 og 70 år for de generationer, der er omfattet af de gældende tabeller.

Det understreger, at selv noget så tilsyneladende naturligt som spørgsmålet **"Hvornår er man færdig med at arbejde?"** faktisk er en samfundsmæssigt konstrueret tidsgrænse.

Idealtypisk livsforløb

Den gennemgående forklaring af, hvordan hver tidskoncept udvikler sig.

Kronologisk alder – hovedemne	**Biologisk alder**	**Sindets alder – psykologisk**	**Sindets alder – mental**	**Sindets alder – subjektiv**
0–3 mdr. – grundregulering	Meget umodent nervesystem. Regulering af søvn, arousal, temperatur, sult og uro er stærkt afhængig af omsorgspersonen.	Barnet udvikler gennem samregulering begyndende erfaring med, at stærke kropslige tilstande kan bringes tilbage mod ro. Tryghed etableres først kropsligt.	Sansning, orientering, genkendelse og meget tidlige forventningsmønstre dominerer.	Der findes endnu næppe en egentlig oplevelse af “min alder”; oplevelsen er primært øjeblikkelig og kropslig.

3–12 mdr. – følelsesmæssig afstemning	Hurtig neurologisk udvikling, stærkere perception, motorik og social orientering.	Det limbiske niveau får større betydning. Glæde, vrede, frygt, sorg, tilknytning og separationsreaktioner differentieres. Barnet lærer gennem afstemning gradvist forskellen mellem egen og andres tilstand.	Genkendelse, forventning, social læring og begyndende forståelse af årsag–virkning udvides.	Et begyndende oplevelsesmæssigt "mig" opstår uden endnu at være et sprogligt selv.
1–2 år – begyndende selv	Gang, motorisk handleevne og sprog udvikles kraftigt. Præfrontale funktioner begynder at få større organiserende betydning.	Barnet begynder at kunne tåle meget korte udsættelser af behov og bruger omsorgspersonens regulering som fundament for egen regulering. Vilje og selvstændighed bliver tydelige.	Sprog, symbolbrug, objektforståelse og enkel planlægning accelererer.	"Jeg" bliver tydeligere. Barnet oplever i stigende grad sig selv som den, der vil og handler.
2–3 år – autonomi og grænser	Hurtig motorisk og sproglig konsolidering.	Selvstændighed intensiveres. Et stabilt barn lærer gradvist, at frustration ikke ophæver relationen. Ydre regulering begynder at blive internaliseret.	Sproglig kategorisering, hukommelse og elementær perspektivtagning øges.	Barnet oplever sig som et selvstændigt centrum: "jeg selv".

3–6 år – følelses- og behovsstyring	Hjernen og kroppen udvikles fortsat hurtigt; præfrontale kontrolfunktioner forbedres, men er langt fra voksne.	Barnet udvikler bedre impulskontrol, empati, regelinternaliserin g og evne til at sætte ord på følelser. Følelser skal ikke længere nødvendigvis omsættes direkte til handling. (BUPL)	Fantasi, narrativ tænkning, sprog, arbejdshukommels e og planlægning udvides betydeligt.	Barnet oplever en forholdsvis sammenhænge nde personlig identitet, men denne er stadig tæt knyttet til familie og umiddelbare omgivelser.
6–12 år – kompetence og sammenhængende selvhistorie	Stabil vækst frem mod pubertet. Neurologisk udvikling understøtter stadig bedre eksekutive funktioner.	Følelser kan reguleres over længere tid. Venskaber, gensidighed, ansvar og social position bliver vigtigere. Selvopfattelsen bliver mere kompleks. Hart fremhæver netop denne periode for udvikling af hukommelse, identitetsfølelse, refleksion og forståelse af komplekse relationer. (BUPL)	Systematisk læring, abstraktionsforstad ier, strategisk hukommelse og perspektivtagning vokser. Barnet kan forstå stadig længere årsagskæder.	“Jeg er den samme person på tværs af tiden” bliver stærkere. Barnet kan forbinde tidligere oplevelser med den nuværende identitet.

12–18 år – identitetsorganisation	Pubertet, hormonelle forandringer og omfattende neural reorganisering. Fysisk voksenhed kommer tidligere end fuld præfrontal modenhed.	Selvreguleringen flyttes gradvist fra forældre til individet. Relationer til jævnaldrende, seksualitet, værdier, tilhørsforhold og identitet integreres. Et stabilt forløb indebærer mulighed for både samhørighed og differentiering.	Abstraktion, hypotetisk tænkning, moralsk refleksion og metakognition udvikles kraftigt.	Personen begynder for alvor at spørge: “Hvem er jeg, og hvem vil jeg være?” Den oplevede alder kan skifte stærkt med situationen.
18–25 år – overgang til voksen selvagens	Kroppen er omtrent fuldt udvokset; hjernens reguleringssystemer fortsætter modning ind i ung voksen alder.	Den væsentlige overgang er fra primært at være reguleret og struktureret af andre til selv at kunne organisere relationer, følelser, værdier og handlinger.	Langsigtet planlægning, kompleks konsekvensberegning og integration af erfaring forbedres.	Personen begynder typisk at opleve sig som “voksen”, men ikke nødvendigvis konstant. Barndommens selvoplevelser ligger stadig tæt.

Her sker en vigtig teoretisk overgang. Neuroaffektiv udviklingspsykologi holder ikke op med at være relevant — Hart understreger netop, at der findes udviklingsmuligheder hele livet — men SDT bliver særlig nyttig til at beskrive den stabile voksnes videre udvikling. (Susan Hart)

Voksenlivet set primært gennem SDT

Kronologisk alder – hovedemne	Biologisk alder	Sindets alder – psykologisk	Sindets alder – mental	Sindets alder – subjektiv

20–29 år – etablering	Biologisk høj kapacitet; kroppen befinder sig omkring sin tidlige voksne funktionelle top.	Autonomi bliver konkret: valg af arbejde, relationer, livsstil og værdier. Det veludviklede menneske opdager samtidig, at autonomi ikke betyder uafhængighed af andre. Samhørighed og autonomi skal kunne eksistere samtidigt.	Uddannelse og erfaring omsætter generel intelligens til praktisk ekspertise. Evnen til at vælge mellem mange mulige livsbaner udvikles.	Personen oplever typisk sig selv som ung voksen og som værende under opbygning.
30–39 år – konsolidering	Den biologiske vækstfase er afsluttet; aldring findes, men funktionsevnen er sædvanligvis høj.	Identiteten bliver mindre eksperimenterende og mere integreret. Kompetence opstår ikke blot ved at kunne noget, men ved at kunne vælge, hvad der er værd at kunne. Relationer bliver mere gensidige og selektive.	Erfaring giver bedre mønstergenkendelse, strategisk tænkning og praktisk dømmekraft.	Mange oplever mindre forskel mellem det ønskede voksne selv og det faktisk etablerede selv.

40–49 år – integration og selektion	De første tydeligere aldringsændringer kan fremkomme, selv om funktionsevnen fortsat kan være meget høj.	Et stabilt menneske bliver bedre til at afvise mål, der primært skyldes socialt pres. Autonomi udvikles fra "jeg kan vælge" til "jeg ved i højere grad, hvorfor jeg vælger".	Stor akkumuleret viden og erfaring kan kompensere for begyndende reduktion i visse former for rå informationshastighed.	Den subjektive alder begynder ofte at frigøre sig fra den kronologiske: personen kan føle sig grundlæggende som samme "jeg" som mange år tidligere.
50–59 år – mestring og prioritering	Biologisk aldring bliver mere mærkbar, men varierer stærkt mellem individer.	SDT's tre behov kan tilfredsstilles mere selektivt: færre men vigtigere relationer, høj kompetence inden for udvalgte områder og større kontrol med egne prioriteringer.	Ekspertise, sammenhængsforståelse og erfaringsbaseret dømmekraft kan være meget stærke. Ny læring er fortsat mulig.	Personen kan opleve sig væsentligt yngre end sin kalenderalder, fordi den subjektive identitetskontinuitet er stærk.
60–69 år – reorganisering	Gradvis tab af fysisk reservekapacitet bliver mere relevant.	Pensionering eller andre rolleskift kan udfordre kompetence og identitet. Et vellykket forløb betyder, at selvbestemmelse ikke var bundet til én erhvervsrolle. Nye aktiviteter kan fortsat tilfredsstille autonomi, kompetence og samhørighed.	Viden, perspektiv og erfaring kan fortsat øges, selv hvor processeringshastighed eller arbejdshukommelse bliver mindre effektiv.	Personen kan stadig opleve et relativt ungdommeligt selv, samtidig med at kroppens alder bliver vanskeligere at ignorere.

70–79 år – bevarelse gennem tilpasning	Sensoriske, motoriske og fysiologiske begrænsninger bliver statistisk mere almindelige.	Psykologisk modenhed viser sig bl.a. i evnen til at tilpasse mål uden at opleve enhver begrænsning som tab af selv. At modtage hjælp kan forenes med autonomi, når personen bevarer reel indflydelse.	Akkumuleret semantisk viden og erfaring kan være betydelig; hastighed og fleksibilitet kan falde forskelligt fra person til person.	Subjektivt kan personen fortsat opleve et langt yngre kerneselv end kroppen signalerer.
80–89 år – kontinuitet under stigende begrænsning	Biologisk sårbarhed øges markant, og variation mellem mennesker bliver meget stor.	Det stabile menneskes opgave bliver i høj grad at bevare autonomi inden for de faktisk mulige rammer, fastholde nære relationer og opleve fortsat kompetence på områder, der stadig kan beherskes.	Mental funktion varierer stærkt. Hos raske ældre kan erfaring, sprog, værdier og perspektiv fortsat være velbevarede trods langsommere kognition.	Den indre oplevelse af “mig” kan være forbavsende stabil og stå i stærk kontrast til spejl, krop og kalender.

90+ år – selvets kontinuitet	Meget høj biologisk alder og lille fysiologisk reserve gør afhængighed mere sandsynlig.	Vellykket udvikling er nu ikke lig med maksimal selvhjulpenhed. Psykologisk autonomi betyder snarere at blive betragtet som et handlende subjekt med præferencer, relationer og værdier, selv når praktisk hjælp er nødvendig.	Kapaciteten varierer ekstremt. Hvor kognitionen er bevaret, kan livslang erfaring give en usædvanlig omfattende tidslig og menneskelig perspektivering.	Den kronologiske alder kan blive næsten fremmed for subjektet: kroppen er meget gammel, mens oplevelsen af det kontinuerlige "jeg" kan være langt mindre aldersbestemt.

Hvorfor denne skabelon tidligere gav meget god mening

Set historisk har den produktionsorienterede P-Skabelon haft en stærk funktion.

Når der var mangel på mad, boliger, infrastruktur, sundhedsydelser, uddannelse og næsten alle andre materielle goder, var større produktion direkte forbundet med forbedrede livsmuligheder.

At uddanne mennesker bedre gjorde dem mere produktive.

At organisere arbejdet bedre øgede produktionen.

At udvikle maskiner sparede arbejdskraft.

At få flere mennesker ind på arbejdsmarkedet øgede samfundets samlede kapacitet.

At arbejde hurtigt og effektivt kunne derfor betyde, at flere mennesker fik mad, varme, bolig og sikkerhed.

I sådan et samfund gav princippet

"opnå mere på den tid, der er til rådighed"

meget konkret mening.

Men målet kan overleve det problem, det oprindeligt løste

Her opstår det interessante spørgsmål i en moderne P-Skabelon.

Et samfund kan videreføre en struktur, selv efter at den oprindelige begrundelse for strukturen er blevet svagere.

Danmark befinder sig ikke længere i en situation, hvor langt størstedelen af befolkningens arbejdstid nødvendigvis skal bruges til direkte frembringelse af mad, varme og basal fysisk overlevelse. Produktiviteten er langt højere, arbejdsdelingen er omfattende, og et moderne velfærds- og produktionssystem kan frembringe basale goder med en langt mindre andel af den samlede menneskelige arbejdstid end tidligere.

Det betyder **ikke**, at arbejde er blevet unødvendigt. Samfundet er fortsat afhængigt af produktion, pleje, transport, undervisning, energi, administration, reparation, forskning og en lang række andre funktioner.

Men det betyder, at det historiske spørgsmål kan ændres.

Tidligere var spørgsmålet i høj grad:

> **Hvordan får vi produceret nok?**

I et højproduktivt moderne samfund kan spørgsmålet også være:

> **Hvor meget behøver vi egentlig at producere?**

Det er en principielt anden problemstilling.

Fra nødvendighed til kulturel målsætning

Dermed kan jagten på uddannelsesmæssig og arbejdsmæssig succes skifte karakter.

Tidligere kunne større produktivitet være nødvendig for at mindske fattigdom og materiel mangel.

I dag kan ønsket om højere uddannelse, højere løn, større bolig, højere forbrug og yderligere produktion fortsætte, selv når de grundlæggende behov allerede er dækket.

Den tidsmæssige struktur kan derfor videreføres:

uddannelse hurtigst muligt → arbejde → karriere → højere indkomst → større forbrug → pension så sent som systemet kræver

uden at man nødvendigvis genovervejer, hvorfor dette stadig skal være selve livets

grundstruktur.

Man har med andre ord bevaret et **optimeringsprincip**, som blev udviklet i en verden præget af materiel mangel, og anvender det i en verden, hvor problemet i stigende grad også kan være overproduktion, ressourceforbrug, stress og miljøbelastning.

P-Skabelonen som historisk model

Set på denne måde kan den nuværende P-Skabelon fremstilles meget enkelt:

Først:
Mennesket måtte arbejde næsten hele sin tilgængelige tid for at overleve.

Dernæst:
Industrialiseringen gjorde arbejdstiden målbar og skabte lange, organiserede arbejdsdage.

Så:
Arbejderbevægelsen kæmpede for at begrænse arbejdstiden og skabe fritid.

Derefter:
Produktivitetsstigninger gjorde det muligt både at arbejde mindre og producere mere.

Samtidig:
Uddannelse blev en stadig længere forberedelse til det produktive arbejdsliv.

Til sidst:
Der opstod en omfattende livsskabelon, hvor mennesket forventes at uddanne sig, etablere sig, arbejde, øge sin indkomst, skabe familie og opsparing og siden gå på pension.

Det centrale er derfor, at skabelonen ikke behøver opfattes som menneskets naturlige livsform.

Den kan betragtes som et **historisk udviklet svar på tidligere samfunds problemer**.

Det nye spørgsmål

Hvis P-Skabelonen engang havde som implicit mål at sikre, at mennesket og samfundet kunne producere tilstrækkeligt inden for den tid, der var til rådighed, bliver det relevante spørgsmål i et moderne højproduktivt samfund derfor ikke nødvendigvis:

Hvordan kan mennesket nå endnu mere på et liv?

Det kan i stedet være:

Hvor meget behøver mennesket og samfundet at nå?

Dermed ændres selve brugen af tid.

Tid behøver ikke længere alene være den begrænsede ressource, inden for hvilken uddannelse, arbejde, indkomst, familie og materielle mål skal maksimeres. Den kan også betragtes som en del af det, livet skal skabe værdi **for**.

Det åbner for en grundlæggende ændring af P-Skabelonen:

Fra:
Mest mulig præstation og produktion inden for den tilgængelige levetid.

Til:
Tilstrækkelig produktion og aktivitet inden for en livsform, der samtidig giver plads til trivsel, relationer, autonomi, hvile og et bæredygtigt ressourceforbrug.

Det afgørende skifte er således ikke nødvendigvis, at mennesker skal holde op med at uddanne sig eller arbejde. Det er, at **uddannelse og arbejde ikke længere behøver at være mål, der principielt skal maksimeres**.

De kan igen blive midler.

Og hvis de er midler, bliver det nødvendigt at spørge, hvilket mål de skal tjene.